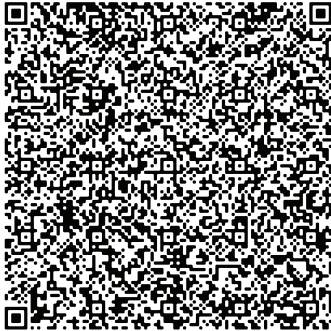

ОСНОВИ СІМЕЙНОЇ ТА ДИТЯЧОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.954.3: 159.922.1: 316.36

Галина Бевз

ORCID iD 0000-0003-2487-5429

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної та практичної психології,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України,
вул. Січових стрільців 52 а, 04053 м. Київ, Україна
galina.bevz@gmail.com

Ганна Колпакова

ORCID iD 0000-0002-7359-698X

магістр психології, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, вул. Січових стрільців 52 а, 04053 м. Київ, Україна
ana29@bigmir.net

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ЧОЛОВІКІВ ДВОХ ПОКОЛІНЬ

Стаття присвячена вивченню уявлень чоловіків двох поколінь про сім'ю. Дослідженням доведено сталість уявлень дорослих чоловіків про сім'ю як важливої цінності життя, що підтримується родинною традиційністю. Доводиться незмінність в уявленнях чоловіків про роль жінки (яка морально підтримує чоловіка і є гарною матір'ю) і чоловіка (той, хто фінансово забезпечує) в сімейному житті. Відмінними в міжпоколінних уявленнях про сім'ю виявилось ставлення до репродуктивної та матеріальної функції, які у старшого покоління мають жорстко-закріпленій зв'язок, а в молодшого траншуються через функцію планування. Проведеним дослідженням стверджується, що уявлення у чоловіків про сім'ю вибудовуються в контексті змінених соціальних умов життя та його якісних характеристик.

Ключові слова: дружина; покоління; сім'я; соціальні уявлення; функції сім'ї; чоловік; якість життя.

Вступ. Вивчення сім'ї та шлюбу є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються в суспільстві. Прогноз сімейного життя стає більш передбачуваним, якщо зрозуміти особливості сформованих у процесі дорослішання людини її уявлень про сім'ю. Водночас питання уявлень саме чоловіків про сім'ю постає значущою проблемою, оскільки в світі збільшується кількість подружніх союзів без юридичної реєстрації, де факт народження дітей може створювати ризики зростання дитини у неповній сім'ї. Наразі сучасні дослідження зазначають, що стосунки між чоловіком та жінкою все більше набувають ознак квазісімейної шлюбно-сімейної моделі (Сосніхіна С. Є., 2016, с. 140). В цьому процесі слід враховувати всі зміни, які відбуваються у функціонуванні самого інституту сім'ї, зокрема, на яких наголошує Т. Буленко, як-то: зниження значення сім'ї в системі життєвих цінностей молоді, посилення індивідуально-зорієнтованих тенденцій, та супе-

речностей між подружніми партнерами щодо базових підходів до розбудови сімейних стосунків (патріархальна, демократична чи егалітарна) а також встановлення функціонально-рольової розподілу між чоловіком та дружиною тощо (Буленко Т. В., 2001, с. 416-417). Також формування уявлень про сім'ю передбачає врахування його традиційності, що зберігається в ментальності української культури і розкривається в працях як корифеїв психологічної науки, так і молодих науковців, зокрема, Т. Говорун і О. Кікінежді, (Говорун Т. В., Кікінежді О., 1999, с. 95-106), Н. Дацюк і Т. Циганчук (Циганчук Т. В., Дацюк Н. О., 2015, с. 84). Таким чином зміна культурного контексту життєдіяльності сім'ї може виступати суттєвим чинником впливу на формування уявлень чоловіків про сім'ю, що і зумовило вибір теми дослідження і мету цієї статті. Слід відмітити, що значення культурного контексту у вивченні психології подружніх пар зазначається в багатьох працях психологів, зо-

крема на цьому наголошує Дж. Галей і Г. Навайтис (Навайтис Г., 1999, с. 77).

Тож, метою нашого дослідження постало вивчення уявлень про сімейне життя у чоловіків двох поколінь, які можна описати в категоріях «батьки – сини», вирішенню якого мали слугувати наступні питання, а саме: як чоловіки двох поколінь уявляють собі сім'ю та сімейне життя, чим для чоловіків є сім'я, що вони очікують від майбутнього шлюбу, що для них є визначальним при виборі майбутнього партнера по шлюбу. Перелік цих питань стали завданнями нашого дослідження.

Вибірка та інструментарій дослідження. Дослідження здійснювалося восени 2015 року методом онлайн-анкетування. Всього дослідженням було охоплено 60 осіб чоловічої статі віком від 21 до 60 років, які проживають в Україні. Вибірка була згрупована в дві групи із символічними назвами «батьки» (45-60 років) та «сини» (21-30 років), в досвіді яких опанування самостійним життям припадало на різні соціально-історичні періоди країни. Основою дослідження послужила авторська анкета на виявлення уявлень чоловіків про сім'ю та сімейні стосунки а також тести та проєктивні методики, серед яких: проєктивна методика на виявлення гендерних уявлень про сім'ю, складена по типу «Незавершеного речення» Сакса і Леві; проєктивна методика на вивчення асоціативних рядів щодо уявлень дорослих про сім'ю та подружні стосунки: «Сім'я – це...», що складена за аналогією методики «Хто Я» М. Куна і Т. Макпартленда; опитувальник «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубовська).

Опис результатів дослідження. Дослідження показали, що чоловіки вважають сім'ю цінністю, особливо підкреслюючи набуття саме в ній відчуття власної значущості та необхідності, по-

ваги, підтримки та прийняття. Сімейні цінності батьківської сім'ї є такими, що транслюються в їхнє сімейне життя через шанування, підтримку, відповідальність та дотримання його традиційності. Щодо сімейних ролей чоловіка та жінки, то, на думку чоловіків, жінка має бути гарною матір'ю, постійно вдосконалювати свої уміння та морально підтримувати чоловіка, бути сексуально привабливою та вміти поступатися. Для чоловіків роль дружини в сім'ї – це створення затишку, що передбачає приготування їжі та прибирання, сексуальні втіхи та спільний відпочинок.

Чоловіча роль в сім'ї асоціюється із функцією забезпечення. Для чоловіка сім'я – це перш за все фінансова та фізична підтримка в питаннях господарювання в домі та у вихованні дітей. Уявлення про гарного сім'янина у респондентів асоціюється із готовністю чоловіка брати участь у вихованні дітей, прислуховуватися до бажань та потреб інших членів сім'ї та успадковувати і транслювати своїм дітям сімейні цінності. Водночас чоловіча роль у сім'ї співвідноситься із роллю організатора розваг, що особливо посилюється в ситуації працевлаштування чоловіка у сфері виробництва, а не в сфері послуг.

За даними результатів обробки отриманих даних можемо сказати, що виховання дітей та емоційний клімат в сім'ї («психотерапевтична» функція) реалізується більшою мірою жінкою, аніж чоловіком. А от роль організації розваг, «господаря», дії по організації сімейної субкультури та матеріального забезпечення сім'ї чоловіки приписують власне собі. Загалом у чоловіків діагностується позитивне ставлення до сім'ї, жінок, дітей та батьків (див. Рис.1). Найнижчі показники отримала категорія «взаємоставлення», яка, згідно даних кореляційного аналізу, виявилася пов'язаною із показником матеріального добробуту.

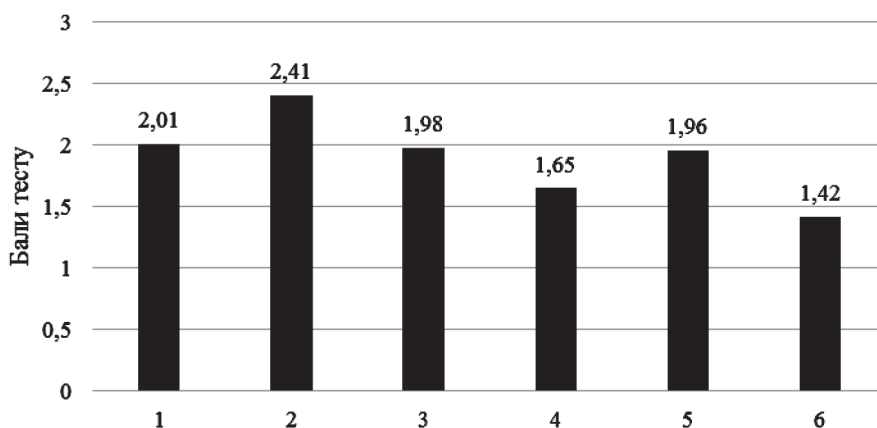

Рис. 1. «Ставлення чоловіків до сім'ї» за методикою «Незавершені речення»

1. ставлення до сім'ї;
2. ставлення до жінки;
3. ставлення до чоловіка;
4. ставлення до батьків;
5. ставлення до дітей;
6. ставлення до взаємовідносин.

Дослідженням доведено протилежно спрямоване значення позиції «виховання» та «ставлення до дітей» а також показник «тривалість шлюбних стосунків» і «сексуальна функція», що суттєво відрізняє групу «синів» від групи «батьків». Молоді люди розглядають сексуальну функцію як таку, що «згасає» з віком і, більше того, молоді чоловіки вважають, що сексуальна функція вступає у протиріччя функції батьківства і турботи про дітей. Молоді люди приписують здатність до сексуального життя лише періоду молодості і не вбачають її доречності у старшому віці. Натомість завдяки групі «батьки» було доведено, що формування сімейної субкультури більше набуває ваги саме в ситуації територіального та фінансового відділення від прабатьківської сім'ї, чим вирізняється від групи «сини», для яких це питання не має такої ваги. Можна сказати, що виявлені відмінності скоріше обумовлені віковими показниками розвитку (сексуальна, батьківська функції), а також соціальними умовами життя, які зазнали респонденти, як представники різних соціальних епох. Хочемо нагадати, що старше покоління зростало за умов Радянського Союзу, а молодше – уже в незалежній Україні. Старше покоління відрізняється від молодшого більшою орієнтованістю на дітей та пов'язаною саме з їх зростанням потребою у належному рівні матеріального забезпеченні та створенні емоційно-позитивного клімату в сім'ї. Натомість, молоде покоління більше виказує здатність регулювати як сексуальні так і репродуктивні стосунки, при цьому, більше опираючись на здатність до планування, де власний рівень матеріального забезпечення теж має значення. Тож можна сказати, що «сини» приділяють матеріальному забезпеченню сім'ї досить велику увагу та значення: саме від цього залежить планування ними подружнього життя та народження дітей. Хоча, загалом, чоловіки виказали задоволення власним матеріальним станом, однак, у ситуації незадоволення, чоловіки вбачають

можливість вдатися до компенсації через посилення власної функції організатора розваг. Доведено, що вікова група «сини» більше виказує можливостей до матеріального самозабезпечення в умовах сучасності: саме за таких умов чоловіки (незалежно від вікової категорії) більше цінують саме взаємини в сім'ї. Водночас доведено, що, за умов віддаленості праці чоловіка від «сфери послуг», у них відмічається посилення бажання вкладати свої зусилля в розвиток сімейного субкультури. Встановлено, що неповна сім'я (мати і дитина) може слугувати формуванню у хлопчика ідеалізованого ставлення до чоловіка. Натомість повна сім'я, де реально проявляються як роль матері так і батька, чоловіка та дружини, сприймання ролі чоловіка набуває більш природних форм реалістичного бачення кожного із подружжя, в тому числі і виконання чоловіками «чоловічої» ролі. Таким чином, дослідженням підтверджено вже раніше описаний феномен, що неповна сім'я може формувати «міф про чоловіка-героя», ідеалізуючи саме роль чоловіка в сім'ї (Billir H., 1971, с. 230).

Результати проведеного дослідження засвідчують більшу індивідуальну зорієнтованість життя молодого покоління та посилення у них тенденції до матеріальної та територіально-житлової незалежності в протиріччя більш залежної позиції старшої групи чоловіків («батьки»), в житті яких мають силу чинники зовнішнього впливу (матеріальні, територіальні), саме цим і обумовлюючи їхні можливості щодо планування і народження дітей.

Доведено, що певний тип ставлень респондентів (до себе, дружини, сім'ї тощо) не є залежним від віку респондентів. Встановлено, що ставлення респондентів до ролі чоловіка і жінки в подружньо-сімейних стосунках а також до дітей, батьків та взаємин в сім'ї виявилось таким, що транслюється без змін від батьківського покоління до покоління синів (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Порівняння ставлення чоловіків різних поколінь в питаннях сім'ї

Показник	«Сини»	«Батьки»	U	p
Ставлення до сім'ї	1,96	2,06	60,5	0,348
Ставлення до жінки	2,69	2,17	84	0,101
Ставлення до чоловіка	2,05	1,92	74	0,28
Ставлення до батьків	1,64	1,67	64,5	0,808
Ставлення до дітей	1,96	1,96	78,5	0,624
Ставлення до взаємовідносин	1,34	1,5	44,5	0,304
Виховання дітей	2,92	2,77	27	0,552
Емоційний клімат в сім'ї	2,64	3,16	26	0,202
Матеріальне забезпечення сім'ї	2,41	1,92	65	0,03

Висновки. Проведене дослідження надає можливість передбачити, що саме зміна соціального середовища, яке створює систему зовнішніх впливів щодо матеріального добробуту сім'ї та можливості

територіального і матеріального самовизначення новоствореної сім'ї в соціальному просторі, виступає вагомим чинником перегляду позицій чоловіка щодо себе та своєї ролі у сімейному житті.

Це, перш за все, стосується ролі чоловіка як сексуального партнера, а потім – і як батька з тією кількістю дітей, яка підвладна плануванню з позиції фінансової обумовленості. Можна сказати, що прогнозованість здатності чоловіка забезпечувати

розвиток власної сім'ї, може суттєво змінювати його систему ставлень щодо сім'ї та сімейного життя.

Перспективами подальших досліджень можна розглядати контекст вивчення якості життя чоловіків в умовах сімейного життя.

Література

1. **Буленко Т. В.** Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі / Т. В. Буленко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К. : 2001. – т. III, ч. – С. 415 – 420.
2. **Говорун Т.** Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. / Т. Говорун, О. Кікінежді – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
3. **Навайтис Г.** Семья в психологической консультации / Г. Навайтис. – М. : МПСИ ; Воронеж : НПО «МОДЕК», 1999. – 224 с.
4. **Сосніхіна С. Є.** Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї / С. Є. Сосніхіна // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2016. – Вип. 52. – С. 134-142, DOI: 10.5281/zenodo.44829.
5. **Циганчук Т. В.** Особливості уявлень про сім'ю в ментальності українців / Т. В. Циганчук, Н. О. Дацюк // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. – Київ: Едельвейс. № 3-4 (48-49), 2015. – С. 82 – 86.
6. **Billir H** The mother-child relationship and the father-absent boy personality development / H Billir // Merrill-Palmer Quarterly. – 1971. – Vol. 17. – P. 227 – 241.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О СЕМЬЕ У МУЖЧИН ДВУХ ПОКОЛЕНИЙ

Бевз Галина, доктор психологических наук, доцент, профессор кафедры общей и практической психологии, ГВУЗ «Университет менеджмента образования» НАПН Украины, ул. Сичовых стрелков 52 а, 04053 г. Киев, Украина, galina.bevz@gmail.com

Колпакова Анна, магистр психологии, ГВУЗ «Университет менеджмента образования» НАПН Украины, ул. Сичовых стрелков 52 а, 04053 г. Киев, Украина, ana29@bigmir.net

Статья посвящена изучению представлений мужчин двух поколений о семье. Исследованием доказано постоянство представлений взрослых мужчин о семье как о важной ценности жизни, что поддерживается семейной традиционностью. Утверждается неизменность в представлениях мужчин роли женщины (которая морально поддерживает мужа и является хорошей матерью) и мужчины (тот, кто финансово обеспечивает) в семейной жизни. Отличительными в межпоколенных представлениях о семье оказались отношение к репродуктивной и материальной функции, которые в старшем поколении имеют жёстко-закрепленную связь, а у младшего – транслируются через функцию планирования. Проведенным исследованием утверждается, что представление мужчин о семье выстраиваются в контексте изменившихся социальных условий жизни и его качественных характеристик.

Ключевые слова: жена; качество жизни; муж; поколения; семья; социальные представления; функции семьи.

PECULIARITIES OF REPRESENTATIONS OF THE FAMILY IN MEN

Bevz Halyna, PhD, Professor of General and Applied Psychology Department; State University «Management of Education University» of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sichovykh Stril'tsiv str. 52 a, 04053 Kyiv, Ukraine, galina.bevz@gmail.com

Kolpakova Anna, Master of psychology, State University «Management of Education University» of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sichovykh Stril'tsiv str. 52 a, 04053 Kyiv, Ukraine, ana29@bigmir.net

This article is devoted to the study of representations of men of two family generations. Research has demonstrated sustainability of the concepts of adult male of the family as an important value of life, supported by family traditions. It is proved immutability representations of men about women's role (which has to be a good mother and give support to man in moral way) and her husband (who provides her financially) in family life. Recreational function has appeared as typical characteristic of all men. Reproductive and material function turned to

the distinction in perceptions between generations of the family, which are rigidly fixed-link in older generation, and broadcast through the planning function in junior generation. Sexual function has appeared estimated by the young generation as usual and appropriate just for their age: young people do not see its relevance in older age.

Instead, thanks to the group of «parents», it has been proved that the formation of family subculture becomes more weight in a situation of separation of young families from original. In group «sons» the issue of separated residence has no such weight as for the older generation that may indicate a change in their perceptions of quality of life in the changed social conditions. The fact that the younger generation puts under revision the importance of education in planning their life in contrast to the previous one, which treated education as indestructible valuation basis of the quality of life, may indicate a change in the social situation. The study says that the family is the value of modern man: it just changes its shape according to the social conditions of life and its quality characteristics.

Key words: family; generation functions of the family; husband; quality of life; social representation; spouse; wife.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2016

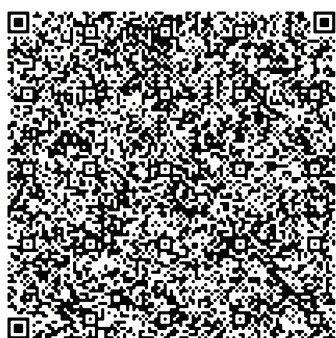
Прийнято до друку 26.05.2016

УДК 159.923.33:316.6

Анастасія Склярчук

ORCID iD 0000-0001-8373-2351

кандидат психологічних наук,
докторант Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України,
вул. Андріївська, 15, 04070 м.Київ, Україна
stura@rambler.ru

ПРОБЛЕМНА СІМ'Я ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ТРУДНОЩІ ВИЗНАЧЕННЯ Й ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті приділено увагу феномену сім'ї як предмету досліджень соціальної психології. Акцентовано увагу на трансформаціях інституту сім'ї в умовах суспільної нестабільності. Показано, що тенденційним за умов нестабільності є послаблення даного інституту та його функцій. Зазначається, що одною з найуразливіших в умовах суспільної нестабільності виявляється соціалізувальна функція сім'ї – як базова її функція. Обстоюється думка, що критичне послаблення соціалізувальної функції є системною соціально-психологічною ознакою, яка може бути покладена в основу кваліфікації тих чи тих сімей як проблемних. Обґрунтовано систему емпіричних критеріїв, які дають підстави визначати й типологізувати проблемні сім'ї. Означено загальнонаукові, соціокультурні й морально-етичні чинники, що утруднюють визначення й операціоналізацію феномену проблемної сім'ї та його емпіричне дослідження.

Ключові слова: дисфункціональна сім'я; критерії проблемності; проблемна сім'я; сім'я; соціалізувальна функція сім'ї; функції сім'ї.

Вступ. У динамічних, часто непередбачуваних, інноваційно-турбулентних умовах сьогодення конкурентоспроможність усіх – індивідуальних і колективних – суб'єктів соціального буття, їх функціональна й особиста успішність, комфортне психологічне самопочуття і т. ін. значною мірою залежать від їх здатності адаптуватися до умов непрогнозованої нестабільності, відносно успішно за цих умов жити, діяти, взаємодіяти, виконувати звичні й опановувати нові діяльності й функції, переживати почуття задоволення від цього всього. В цьому разі можна говорити про високий адаптивний і соціально-психологічний їх потенціал, який гарантує їм «безпроблемне», тобто адаптивне, нетравмівне, ефективне існування в сучасному проблемогенному світі, яке є можливим унаслідок

успішного розв'язання ними системних і поточних проблем, що висувуються життям. Інший варіант – нездатність соціальних суб'єктів відрізнити головні й першочергові проблеми від дріб'язкових і другорядних, уникання чи неуспішне їх розв'язання і, відповідно, наростання й критичне накопичення їх кількості. У цьому разі можемо говорити про «проблемних» суб'єктів з неналежним адаптивним і соціально-психологічним потенціалом, чие існування – «проблемне» і містить низку ризиків (стрес, невроз, фрустрація, емоційне вигорання, вивчена функціональна безпорадність тощо).

До соціальних суб'єктів, які виявилися одними з найбільш ресурсно і психологічно не готовим до нестабільності та не прогнозованих і драматичних суспільних змін, належить сім'я – як у широкому